

of special knowledge, which can act as a source of evidence in the investigation of both criminal offenses and crimes as well.

Key words: criminal proceedings, procedural sources of evidence, special knowledge, specialist, specialist's conclusion, expert conclusio

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>

УДК 343.148

Олег Вячеславович Баулін
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач відділу наукової діяльності та міжнародного
співробітництва лабораторії організації наукової, методичної
діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного
співробітництва

ORCID 0000-0002-7858-1955

E-mail: baulin_ov@ukr.net

Олександр Іванович Ізотов
кандидат юридичних наук, доцент
молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва

ORCID 0000-0003-1683-1469

E-mail: alex.izprok@gmail.com

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПЕРЕВІРКА І ОЦІНКА ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглядаються процесуальні та криміналістичні аспекти перевірки і оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні, їх нормативно-правове регулювання за чинним законодавством України. Особливу увагу приділяється сучасній практиці оцінювання висновку експерта суб'єктами, які здійснюють кримінальне провадження. Зроблено висновок щодо стану і меж нормативно-правового регулювання оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні.

Ключові слова: висновок експерта, експерт, перевірка висновку експерта; оцінка висновку експерта; судова експертиза, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у кримінальному прова-

дженні джерелами доказів є показання, речові докази, документи і висновки експертів. Визначена законом послідовність даних видів джерел доказів не означає якоїсь переваги в процесі доказування одних з них над іншими, оскільки це логічно випливає з норми, що жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України) [1]. Це правило цілком стосується і кожного виду джерел доказів, зокрема, висновків експерта, доказове значення яких ґрунтується на багатьох чинниках і не завжди залежить від кількості залучених експертів, рівня їх фахової кваліфікації та професійного авторитету в певній сфері знань. Як відомо, коли щодо одного й того ж предмета чи питання дослідження проведено декілька експертиз (у тому числі комплексну, комісійну повторну) суд повинен дати оцінку кожному висновку з точки зору всебічності, повноти й об'єктивності дослідження [2]. Тому перевірка і оцінка висновку експерта є не менш важливою, ніж етапи підготовки, призначення і проведення експертизи. У цьому сенсі особливого значення набуває наукове дослідження саме цих аспектів використання можливостей експертизи у кримінальному провадженні, які залишаються до цього часу недостатньо врегульованими правом та неоднозначно тлумачаться юристами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновку експерта у кримінальному провадженні приділяли увагу В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, В. М. Юрчишин та інші вчені. Проте, нез'ясованими залишаються окремі питання перевірки і оцінки висновку експерта через те, що результати досліджень у більшості праць спирались на норми, які діяли до вступу в дію КПК України. Тому на сьогодні для забезпечення повноти їх наукового аналізу необхідно проведення нових досліджень сутності перевірки та оцінки висновку експерта, які є різними, хоч і взаємозв'язаними процесами, кожний з яких має власну специфіку.

Мета дослідження. Розкриття сутності перевірки та оцінки висновку експерта в кримінальному провадженні та розробка рекомендацій щодо підвищення їх ефективності в умовах дії чинного КПК України.

Викладення основного матеріалу. Висновок експерта як документ, який оформлюється у відповідності до певних правил, й має власні реквізити, у кримінальному провадженні є процесуальним джерелом доказів.

Він являє собою докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України). Його надання є метою судової експертизи, він повинен бути правильним, обґрунтованим, об'єктивним та письмовим (ст. 1, ч. 1 ст. 4, п. 1 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» [3]).

Форму і зміст висновку експерта визначено у ст. 102 КПК України. В нормативних актах відомств, у сфері управління яких функціонують експертні установи, вимоги до оформлення висновків експертів більш деталізовані.

Відповідно до цих положень у кожному висновку обов'язково вказуються застосовані експертом у ході дослідження методи, обґрунтовуються

відповіді на поставлені перед ним питання, зазначаються встановлені з його ініціативи факти, що мають значення і з приводу яких йому не були поставлені питання.

Як видно з положень ч. 2 ст. 94, ч. 10 ст. 101 КПК України, висновок експерта не має якоїсь наперед встановленої сили над іншими доказами і не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, однак незгода з ним повинна бути вмотивовано викладена у процесуальному рішенні. Останнє зобов'язує їх офіційно висловити своє критичне ставлення до кожного висновку експерта, який вони сприйняли негативно. Зробити це можливо лише за результатами оцінки даного джерела доказів і зафіксованих у ньому фактичних даних, яке здійснюється за правилами ст. 94 КПК України.

При цьому, зміст оцінки цього джерела доказів полягає у визначенні його допустимості для використання у провадженні та повноти викладених у ньому відомостей. Для оцінки допустимості головним є вирішення питання: Чи не було порушень вимог законодавства при формуванні висновку експерта? Для відповіді на нього необхідно проаналізувати підстави для проведення експертизи і порядок залучення експерта, його компетенцію і компетентність та можливість участі у провадженні, об'єкти і технологію дослідження; оформлення висновку. Особлива увага приділяється: повноті відповідей на поставлені експерту питання; узгодженості дослідницької частини, проміжних і підсумкового висновків; дотриманню методики дослідження; обґрунтованості та відповідності висновку іншим матеріалам кримінального провадження.

Отже, оцінка висновку експерта є складною розумовою діяльністю, яка включає: 1) аналіз дотримання вимог процесуального закону щодо підстав і порядку залучення експерта до проведення експертизи, а також проведення та оформлення експертизи; 2) з'ясування компетенції і компетентності експерта та можливості його участі у кримінальному провадженні; 3) визначення відповідності висновку експерта поставленому перед ним завданню; 4) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку; 5) перевірку даних, які містяться у висновку, на належність до обставин, що мають значення у кримінальному провадженні; 6) визначення ступеня відповідності висновків експерта іншим зібраним у кримінальному провадженні доказам.

Перевірка висновку експерта спрямована на додаткове забезпечення достовірності фактичних даних, отриманих за результатами експертного дослідження, та допустимості висновку експерта як джерела доказів. Оцінка має інші цілі – остаточну констатацію владним суб'єктом доказування допустимості, належності та достовірності доказів. Перевірка висновку експерта на відміну від його оцінки здійснюється не лише шляхом логічних операцій, які застосовують слідчі, прокурори, судді під час своєї розумової діяльності, а включає проведення процесуальних дій. Вони забезпечують вказаних суб'єктів достатнім для формування їх внутрішнього переконання обсягом відомостей для здійснення оцінки. У цьому ми спираємось на позицію, що перевірка доказів і їх джерел завжди передують їх оцінці й виступає необхідною передумовою останньої [4, с. 16].

Наявність розбіжностей у даних, що містяться у висновку експерта та інших матеріалах кримінального провадження, ще не означає недостовірності перших. Суперечливі дані підлягають новій оцінці, під час якої можуть бути встановлені недоліки проведення слідчих (розшукових) дій – огляду місця події, слідчого експерименту, наявність помилок у показаннях свідків тощо.

За результатами оцінки даних висновку експерта слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд може визнати їх: 1) повними, обґрунтованими і такими, що мають доказове значення; 2) неповними, недостатньо зрозумілими та призначити додаткову експертизу (ініціювати її проведення) або допитати (ініціювати допит) експерта в суді чи отримати пояснення відповідно до ст. ст. 95, 356 КПК України; 3) необґрунтованими, сумнівними та призначити повторну експертизу (ініціювати її проведення) або провести інші процесуальні дії, спрямовані на їх перевірку.

Однозначність і категоричність висновку експерта є методологічними принципами судової експертизи, але оцінці має підлягати будь-який висновок, у тому числі ймовірний і такий, в якому констатована неможливість з тих чи інших причин дати відповіді на поставлені експерту питання.

Найвища доказова цінність належить однозначно позитивним або негативним висновкам з ідентифікаційних і діагностичних досліджень, на основі яких встановлюється існування або відсутність певних фактів [5, с. 389].

На практиці іноді вважають, що доказом є лише категоричний висновок експерта [6, с. 34], а ймовірний не може покладатися в основу вироку суду, що вірно лише для обвинувальних вироків. Водночас, не зовсім правильно орієнтуватися на те, що всі недостатньо описані та підтверджені результатами проведених досліджень висновки експерта не мають сили доказів. Їх виправдувальна природа обумовлена презумпцією невинуватості, оскільки усі сумніви щодо доведеності винуватості особи тлумачаться на її користь (ч. 4 ст. 17 КПК України).

Ця позиція викладена у постанові Верховного Суду від 04.07.2018, якою скасовано вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 27.08.2015 та ухвалу Апеляційного суду Хмельницької області від 08.08.2016, а провадження щодо обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, закрито на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з не встановленням достатніх доказів для доведення його винуватості та вичерпанням можливості їх отримати, оскільки після проведення судово-медичної експертизи і допиту експерта залишилось нез'ясованим питання про те, внаслідок яких дій і кого саме отримав смертельне поранення потерпілий, пальці рук якого мали неглибокі порізи: від намагання захиститися від удару ножем чи вирвати з руки обвинуваченого ніж, яким вони гралися? Версія захисту, що потерпілий, вихопивши ніж за лезо з руки свого друга, випадково встромив його собі у живіт, залишилась не спростованою.

В цій постанові вказано: «Для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом недостатньо, щоб версія обвинувачення була лише більш вірогідною за версію захисту. Законодавець вимагає, щоб будь-

який обґрунтований сумнів у тій версії події, яку надало обвинувачення, був спростований фактами, встановленими на підставі допустимих доказів, і єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити всю сукупність фактів, установлених у суді, – є та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винною за пред'явленим обвинуваченням» [7].

Особливостями висновку експерта як джерела доказів є те, що він: 1) має встановлену законом письмову форму, а надані на допиті експертом показання роз'яснюють висновок, але не можуть його замінити; 2) включає, крім підсумкових висновків, опис підстав для проведення експертизи, поставлені запитання, опис об'єктів, процесу дослідження та обґрунтування висновків; 3) відображає експертну ініціативу (якщо вона мала місце відповідно до ч. 3 ст. 102 КПК України), результати якої також мають доказове значення. Таким чином, висновок експерта не зводиться лише до формулювання відповідей на поставлені запитання. Більше того, відсутність опису досліджень позбавляє його доказової сили.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя оцінюють висновок експерта за загальними правилами оцінки доказів, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом (ст. 94 КПК України).

Незважаючи на те, що висновок експерта не має переваг над іншими доказами, йому властива особлива переконливість, оскільки основу складає дослідження, проведене фахівцем з використанням спеціальних знань. Це позначається на процесі його оцінки, специфікою якого стає те, що від осіб, які здійснюють провадження вимагається здійснення оцінювання наукових засад, методики і фахового рівня експертного дослідження. Проте ці особи частіше не здатні самостійно оцінити наукову обґрунтованість висновків експерта, правильність вибору та застосування ним методів дослідження, їх відповідність сучасним досягненням певної галузі знань, оскільки для цього вони повинні мати обсяг наукових знань на професійному рівні експертів.

За звичай у цих випадках рекомендується провести допит експерта, але закон такий допит обмежує необхідністю отримання роз'яснень щодо наданого висновку і предметом проведеної експертизи (ст. 356 КПК України, ст. 12 Закону України «Про судову експертизу»). Його метою є одержання інформації про відомі допитуваному факти [8, с. 187]. І тому важко сприйняти позицію, що отримана на допиті експерта інформація є додатковою до висновку [9, с. 282]. Експерта можна допитати щодо його компетентності та компетенції (освіти, кваліфікації, стажу роботи, наукового ступеня, особистої зацікавленості тощо); предмета і об'єктів експертизи; використаних методик і теоретичних розробок; застосованої термінології і формулювань; достатності відомостей, на підставі яких підготовлено висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких він дійшов висновку; застосовності та правильності застосування обраних принципів і методів до фактів кримінального провадження; інших

питань, що стосуються його висновку (ст. 356 КПК України). Цей допит виключає питання, з'ясування яких не вимагає спеціальних знань, щоб не зводити процесуальний статус експерта до статусу свідка [10, с. 120-126]. Якщо хтось задає експерту такі запитання, суд за протестом сторони або з власної ініціативи має їх зняти.

Наявність рішення суду про допит експерта вказує на те, що без його показань здійснити об'єктивну оцінку висновку експерта неможливо. Тому сам висновок і показання експерта, незважаючи на різницю цих джерел доказів і процесуальних дій, що застосовуються для їх отримання, є частинами єдиного цілого в процесі доказування. Це обумовлено складною правовою природою оцінки висновку експерта і тим, що експерт у даних діях одночасно є носієм спеціальних знань і доказової інформації. До того, необхідність у таких роз'ясненнях та доповненнях виникає, коли експертизу визнано недостатньо повною [11, с. 62]. Замість допиту експерта для з'ясування важливих питань, дослідження яких йому не доручалось, краще призначити додаткову експертизу.

І хоч зараз експерт, як правило, використовує зареєстровану згідно з Порядком атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595, методика, правомірність її використання в конкретному випадку потрібно перевіряти, оскільки достовірність результату залежить і від можливості її використання в проблемній пізнавальній ситуації [12, с. 445-450]. Якщо для цього спеціальних знань суб'єктам, які здійснюють кримінальне провадження, бракує, вони мають на підставі ч. 3 ст. 71, ст. 360 КПК України залучити спеціаліста та скористатися його поясненнями і допомогою.

Особливості оцінки висновків експертів значною мірою визначаються видом експертизи, перш за все, це стосується додаткової та повторної експертизи для визначення родової (групової) належності представлених об'єктів, а також висновків у ймовірній, умовній і альтернативній формі.

Оцінка висновку повторної експертизи здійснюється в сукупності з висновком первинної, а додаткової – основної експертизи. Необхідним її елементом є порівняльний аналіз висновків. За наявності протиріч суб'єкт оцінки повинен у своїх рішеннях вмотивовано визначити перевагу одного з них або призначити нову експертизу для з'ясування причин цих протиріч та їх усунення. У випадках, коли щодо одних і тих же об'єктів (предметів) чи питань дослідження проведено декілька експертиз або є окремі висновки членів комісійної чи комплексної експертизи, які відмовилися підписати спільний висновок, потрібно оцінити кожний такий висновок. При цьому перевага не повинна залежати лише від того, що дослідження провела комісія або провів експерт авторитетної установи чи той, який має більший досвід експертної роботи, тощо [13, с. 220]. За необхідності для з'ясування можливих причин розбіжностей у висновках проводиться одночасний допит експертів у суді.

Складна структура експертизи зумовлює неоднорідність змісту висновку як засобу доказування. Певною мірою він завжди ґрунтується на похідних

даних (вихідні дані, виявлені властивості та ознаки досліджуваних об'єктів і порівняльних зразків тощо). Водночас висновок експерта як цілісний документ, що містить опис досліджень і факти, встановлені на основі спеціальних знань, у доказуванні стає первинним засобом. Це пояснюється тим, що складений відповідно до вимог закону висновок відображає весь процес встановлення експертом фактів, що мають значення у провадженні. Експерт є укладачем висновку, а останній за умовами формування і походженням стає документом-оригіналом відомостей про нові факти. На цих підставах, й відповідно до прийнятого в теорії поділу доказів на первинні та похідні, висновок слід розглядати як первинний доказ, що відокремлюється від укладача й здатний замінити у конкретному провадженні самого експерта, від якого він надходить. За ознакою механізму формування фактичних даних висновок експерта належить до особистих доказів, оскільки його зміст становить повідомлення у формі висновків, одержаних експертом у результаті особистого дослідження певних матеріалів та об'єктів на основі спеціальних знань. Все викладене стосується категоричних висновків.

Що ж стосується висновків імовірних, то вони можуть мати лише певне тактичне значення, головним чином під час досудового розслідування. Справа у тому, що ці висновки є, по суті, поданням варіантів вирішення експертних версій на розсуд суб'єкта, який здійснює кримінальне провадження. У зв'язку з цим вони не можуть покладатися в основу обґрунтування процесуальних рішень. Інше питання, що повідомлені у цих висновках експертами факти включаються до загальної системи доказів, і у сторін та суду виникає можливість використовувати їх. Йдеться про інтерпретацію доказового значення встановлених експертом проміжних фактів, викладених у дослідницькій частині висновку, що дозволяє виокремлювати інформаційну і доказову сторону результатів експертного дослідження та максимально використовувати можливості кожної з них.

Отже, висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів, документом, який відображає дослідження експерта та має свою структуру, форму. Відомості, що містяться в ньому, можуть бути покладені в основу обвинувачення чи виправдання лише у сукупності з іншими доказами, наявними в кримінальному провадженні [14, с. 220].

Певні особливості має оцінка висновку експерта стороною захисту. Закон надає право підозрюваному, обвинуваченому та захиснику, незалежно від того, призначена експертиза конкретному експерту чи експертній установі, клопотати про призначення паралельної, альтернативної експертизи та про призначення експертів з числа певних експертних установ або фахівців у відповідних галузях знань. Слідчий суддя (суд) у разі обґрунтованості заявленого клопотання про призначення альтернативної експертизи (а така обґрунтованість у конкретному випадку визначатиметься значенням такої експертизи для забезпечення інтересів сторони кримінального провадження і правосуддя, з'явленням нових експертних методик, методів, нових інструментальних можливостей або досягнень у певній галузі науки та об'єктивною можливістю альтернативного дослідження) вправі його задовольнити.

Захист може протиставити висновку експертизи, проведеної на підставі постанови слідчого, прокурора або ухвали слідчого судді чи суду, альтернативні за змістом результати дослідження у виді письмових висновків фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань, одержаних за запитом захисника-адвоката на підставі ч. 10 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [15]. На практиці такі висновки іноді вважають джерелом доказів як інші документи.

Однак такий підхід є не зовсім правильний. Не зважаючи на те, що гносеологічна природа письмових висновків фахівців, отриманих за запитом адвоката, і висновків експертів, наданих на виконання процесуального рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, є аналогічною, правова природа їх не однакова. Фактичні дані, що отримані за результатами застосування спеціальних знань під час проведеного дослідження і містяться у висновках експертів, є доказами, оскільки останні є окремим джерелом доказів. Висновки спеціалістів до таких джерел не належать і, відповідно, наявна в них інформація, за загальним правилом, не може вважатися доказом у кримінальних провадженнях щодо злочинів, оскільки її отримання в процесі застосування спеціальних знань не супроводжувалося тою низкою процесуальних гарантій, які є обов'язковими під час призначення і проведення експертизи. Висновок спеціаліста як своєрідний результат «ерзац-експертизи» з 1 липня 2020 року є самостійним процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, а використання його для доведення обставин злочину можливе лише за ухвалою слідчого судді, постановленої за результатами розгляду клопотання прокурора (ст. 298-1 КПК України).

Тим не менш, такі конкуруючі «експертизи» [16, с. 349] в арсеналі захисту мають досить вагоме значення, оскільки у таких випадках висновок експерта, який фігурує як джерело обвинувальних фактичних даних, оцінюється поряд з рівним у пізнавальному сенсі джерелом інформації. І якщо внаслідок такої оцінки виникає сумнів у достовірності даних, які містяться у висновку експерта, і без них встановити обставини кримінального правопорушення стає неможливим, з'являються підстави для призначення повторної експертизи.

Окремого розгляду заслуговує ситуація, коли при проведенні експертизи відповідно до технології потрібно повністю знищити або пошкодити об'єкти. В таких випадках обов'язковим є дозвіл ініціатора проведення експертизи на знищення чи пошкодження наданих об'єктів. Але наслідком такої дії є унеможливлення або утруднення проведення повторної експертизи. Тобто, втрачається один з найбільш ефективних засобів перевірки висновку експерта. Інколи це намагається використати сторона захисту для того, щоб поставити під сумнів результат експертного дослідження. Навіть при відкритті матеріалів сторонами кримінального провадження в порядку ст. 290 КПК України захист має можливість не надавати прокурору доступ до тих даних, які можуть бути використані ним на підтвердження винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Тому цілком вірогідним видається своєрідний тактичний прийом сторони захисту – звернення до найбільш авторитетних фахівців, завідомо

знаючи про відмову у проведенні дослідження через відсутність чи суттєве пошкодження об'єктів. У судовому дослідженні це може стати цілковітою несподіванкою для сторони обвинувачення. Фактично при цьому ставиться під сумнів допустимість самого доказу – інформації, яка міститься у висновку експертизи.

На наш погляд, доцільно у таких випадках застосувати інші передбачені законом засоби перевірки – допит експерта, який проводив експертизу, відповідно до вимог ст. 356 КПК України; приєднання до матеріалів кримінального провадження довідки про державну реєстрацію методики проведення експертизи, відомості про перевірку фахівцями Держстандарту приладів та інструментів, застосованих в ході експертного дослідження, використання допомоги спеціаліста для надання консультацій з питань, які потребують відповідних знань, на підставі ст. ст. 71, 360 КПК України.

Останнім часом лунають пропозиції визначити правила оцінки висновку експерта в окремій статті КПК України [17, с. 258; 18, с. 190-191]. Нам важко з такими пропозиціями погодитися через те, що їх автори, з одного боку, пропонують збільшити обсяг закону положеннями, які в ньому вже є (вимоги до експерта, права учасників процесу, порядок призначення і проведення експертизи тощо), і зрозуміло, повинні враховуватися під час оцінки висновку експерта, а з іншого, – те, що у теорії залишається дискусійним, а саме нормативний зміст таких критеріїв оцінки висновку експерта як наукова обґрунтованість, послідовність, стислість, чіткість тощо. Різне ставлення юристів до змісту останніх у випадку надання ним статусу правових норм неминуче й призведе до перенесення існуючих у науці дискусій до тривалих дебатів у різних судових інстанціях з приводу оцінки висновків експертів та порушенню засади розумних строків кримінального провадження.

Правила оцінки доказів мають бути універсальними, оскільки жодний доказ не має наперед встановленої сили. Інший підхід означає не просто намагання унормувати оцінку кожного виду доказів і їх джерел (чому обмежуватися лише висновком експерта), а й певне повернення до формальної системи доказів, небезпека якої всім відома. Тому положень ст. 94 КПК України для регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні, на наш погляд, цілком достатньо.

Висновки. Оцінка висновку експерта – це складний розумовий процес, спрямований на встановлення допустимості цього джерела доказів та повноти і достовірності відомостей, які у ньому містяться, для доведення обставин, які мають значення для кримінального провадження. Оцінка кожного висновку експерта у кримінальному провадженні є обов'язковою. Результати її здійснення знаходять відображення у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора, слідчого судді, суду (постановах, ухвалах, вироків) та деяких інших процесуальних документах (клопотаннях, скаргах тощо). Необхідною передумовою оцінки висновку експерта є його перевірка, здійснення якої, крім розумових операцій, передбачає проведення певних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Оцінка висновку експерта включає: аналіз дотримання процесуального порядку призначення, проведення та оформлення експертизи;

з'ясування компетентності та компетенції експерта; визначення відповідності висновку експерта поставленому перед ним завданню; встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку; перевірку даних, що містяться у висновку, на їх належність до матеріалів провадження; визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним доказам.

Незважаючи на те, що закон не надає висновку експертизи жодних переваг перед іншими доказами, сторони кримінального провадження приділяють йому підвищену увагу при обґрунтуванні своєї позиції в суді.

Для сторони обвинувачення висновок експерта разом з іншими обвинувальними доказами, дозволяє створити цілісну, неспростовну систему доведення винуватості обвинуваченого, але тільки за умов суворого дотримання вимог процесуального закону щодо встановлення в судовому процесі його належності, достовірності та допустимості.

Сторона захисту за звичай використовує оцінку висновку експерта для спростування обвинувачення та захисту прав та законних інтересів обвинуваченого. У цьому сенсі некатегоричний висновок експерта, поверхово оцінений стороною обвинувачення, може надати суб'єктам захисту широкі можливості для різного тлумачення його змісту та використання різноманітних тактичних прийомів, спрямованих на доведення в суді переконливості своєї позиції, в тому числі й вимоги проведення додаткової або повторної експертизи.

Це, в свою чергу, змушує як експертів вдосконалювати методи дослідження представлених на експертизу об'єктів, так і адвокатів, слідчих, прокурорів, а також суддів якомога ретельніше оцінювати результати кожної експертизи.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/4651-17#Text> (дата звернення 12.03.2021).
2. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення 12.03.2021).
3. Про судову експертизу: Закон України 25.02.1994. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12#Text> (дата звернення 12.03.2021).

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine as of April 13, 2012/No. 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/4651-17#Text> (access date 12.03.2021). (in Ukrainian).
2. On forensic examination in criminal and civil cases: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine as of 30.05.1997. No. 8. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (access date 12.03.2021). (in Ukrainian).
3. On forensic examination: Law of Ukraine as of February 25, 1994. No. 4038-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12#Text> (access date 12.03.2021). (in Ukrainian).

4. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве: монография. Київ, 1984. 136 с.
5. Експертизи у судовій практиці: науково-практичний посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ, 2010. 400 с.
6. Булыга А. З. Анализ и оценка экспертных выводов в криминальных делах. Тези виступів учасників конференції прокурорів-криміналістів, начальників управлінь карного розшуку, НДЕКЦ УМВС областей та обласних бюро судово-медичної експертизи МОЗ України (14-15 берез. 2005 р.). Київ, 2005. С. 27-36.
7. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.07.2018 у справі № 688/788/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75286445>. (дата звернення 12.03.2021).
8. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Криміналістика: підруч.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2008. 464 с.
9. Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 280-284.
10. Моїсєєв О. М. Процесуальне значення допиту експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2009. Вип. 9. С. 120-126.
11. Ус И. И. Особенности оценки заключения эксперта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2008. Вип. 8. С. 57-65.
12. Мирошниченко Ю. М. Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 445-450. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e>
4. Mikheenko, M. M. (1984). Proof in Soviet criminal proceedings: monograph. Kyiv. 1984. 136 p. (in Russian).
5. Honcharenko, V. G. (Ed). (2010). Examinations in forensic practice: scientific-practical textbook. Kyiv. 400 p. (in Ukrainian).
6. Bulyga, A. Z. (2005). Analysis and assessment of expert conclusions in criminal cases. *Abstracts of papers of the participants of the conference of prosecutors-criminologists, heads of criminal investigation departments, National State Expert Forensic Center of the Regional Department of the Ministry of Internal Affairs and regional bureaus of forensic medical examination of the Ministry of Health of Ukraine (March 14-15)*. Kyiv. P. 27-36. (in Russian).
7. Resolution of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court as of July 4, 2018 in case No. 688/788/15-k. Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75286445> (access date 12.03.2021). (in Ukrainian).
8. Shepitko, V. Yu., Konovalova, V. O., Zhuravel, V. A. et al. (2008). Forensics: textbook. Kharkiv. 464 p. (in Ukrainian).
9. Panko, N. A. (2013). Interrogation of an expert in court as a means of evaluating his/her conclusion. *Journal of Kyiv University of Law*. No. 1. P. 280-284. (in Ukrainian).
10. Moisieiev, O. M. (2009). Procedural significance of the expert's interrogation. *Theory and practice of forensic science and criminalistics*. Kharkiv. Issue. 9. P. 120–126. (in Ukrainian).
11. Us, I. I. (2008). Features of the assessment of the expert's conclusion. *Theory and practice of forensic science and criminalistics*. Kharkiv, 2008. Issue. 8 P. 57-65. (in Russian).
12. Myroshnychenko, Yu. M. (2009). Research, verification and evaluation by the court of the expert's opinion. *Forum of Law*. No. 3. P. 445-450. Retrieved

journals/FP/2009-3/09mjmcve.pdf (дата звернення 12.03.2021).

13. Клименко Н. І., Колонюк В. П. Структура і доказове значення висновку експерта як документа, що відображає його дослідження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2009. Вип. 9. С. 213-221.

14. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. Київ, 2005. 272 с.

15. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/5076-17#Text> (дата звернення 12.03.2021). (in Ukrainian).

16. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. Криміналістика: академічний курс: підручник. Київ, 2011. 504 с.

17. Богдан О. Ю. Критерії оцінювання висновку експерта у кримінальному процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2011. Вип. 2 (75). С. 247-258.

18. Амеліна А. С., Білоусов Б. Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 1-2 (10-11). Ірпінь, 2018. С. 185-192.

from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09mjmcve.pdf> (access date 12.03.2021). (in Ukrainian).

13. Klimenko, N. I., Koloniuk, V. P. (2009). Structure and evidentiary value of the expert's conclusion as a document reflecting his/her research. *Theory and practice of forensic science and criminalistics*. Kharkiv. Issue. 9. P. 213-221. (in Ukrainian).

14. Stakhivsky, S. M. (2005). Theory and practice of criminal procedural evidence. Kyiv. 272 p. (in Ukrainian).

15. On Advocacy and Advocacy Activity: Law of Ukraine as of July 5, 2012. No. 5076-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/5076-17#Text> (access date 12.03.2021). (in Ukrainian).

16. Varfolomeieva, T. V., Honcharenko, V. G., Boiarov, V. I. (2011). Criminalistics. Academic course: textbook. Kyiv. 504 p. (in Ukrainian).

17. Bohdan, O. Yu. (2011). Criteria for evaluating the expert's conclusion in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. Kyiv. Issue. 2 (75). P. 247-258. (in Ukrainian).

18. Amelina, A. S., Bilousov, B. L. (2018). Evaluation of the expert's conclusion and its probative value. *International Legal Bulletin: current issues (theory and practice)*. Issue. 1-2 (10-11). Irpin. P. 185-192. (in Ukrainian).

ПРОВЕРКА И ОЦЕНКА ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

О. В. Баулин
А. И. Изотов

В статье рассматриваются процессуальные и криминалистические аспекты проверки и оценки заключения эксперта в уголовном производстве, их нормативно-правовое регулирование по действующему законодательству Украины.

Авторами дается определение оценки заключения эксперта и указываются ее структурные элементы и особенности, а также в чем состоит ее отличие от проверки заключения эксперта, поскольку для последней характерны не только

операции мыслительной деятельности, но и проведение следственных (розыскных) и других процессуальных действий. Отмечается, что проверка заключения эксперта в уголовном судопроизводстве всегда предшествует его оценке.

Оценка заключения эксперта включает анализ:

- соблюдения процессуальных правил назначения, проведения и оформления экспертизы;
- компетентности и компетенции эксперта;
- заключения эксперта на предмет соответствия поставленным перед ним задачам;
- полноты и научной обоснованности заключения;
- данных заключения на предмет их относимости;
- соответствия заключения эксперта другим доказательствам, собранным по уголовному производству.

Особое внимание уделяется современной практике оценки заключения эксперта субъектами, осуществляющими уголовное производство. Критически воспринимается подход, согласно которого доказательственное значение имеет только категорическое заключение эксперта, а вероятностное заключение суд не может положить в основу приговора. Исходя из положений принципа презумпции невиновности, и на примере оценки выводов судебно-медицинской экспертизы о вероятностной причине гибели потерпевшего, которую сделал Верховный Суд, применив стандарт доказывания вне разумных сомнений, авторы указывают на обязательность использования судами вероятностных заключений экспертов для обоснования своих оправдательных приговоров.

В статье сделаны выводы о современном состоянии и пределах нормативно-правового регулирования оценки заключения эксперта в уголовном производстве, правила которой, по мнению авторов, нет необходимости закреплять в отдельной статье Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: заключение эксперта, эксперт, проверка заключения эксперта; оценка заключения эксперта; судебная экспертиза, уголовное производство.

VERIFICATION AND ASSESMENT OF AN EXPERT'S CONCLUSION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

**O. Baulin
O. Izotov**

The article considers the procedural and forensic aspects of the verification and assessment of an expert's conclusion in criminal proceedings, its regulation under the current legislation of Ukraine.

The authors define the assessment of the expert's conclusion and indicate its structural elements and features, as well as what is its difference from the verifying the expert's conclusion, since the latter is characterized not only by the operations of mental activity, but also by the conduct of investigative (search) and other procedural actions. It is noted that the verification of the expert's conclusion in criminal proceedings always precedes its assessment.

The assessment of the expert's conclusion includes the analysis of the follows:

- compliance with the procedural rules for the appointment, conduct and execution of the examination;
- competence and adequacy of an expert;
- expert's conclusions on compliance with the tasks assigned to him/her;
- completeness and scientific validity of the conclusion;
- the data of the conclusion regarding its relevance;
- compliance of the expert's conclusion with other evidence collected in criminal proceedings.

The subjects carrying out criminal proceedings pay particular attention to the modern practice of assessing the expert's conclusion. The approach is perceived critically, according to which only the categorical conclusion of the expert has evidentiary value, and the court cannot base the judgment on the probabilistic conclusion. Based on the provisions of the principle of the presumption of innocence, and on the example of the assessment of the conclusions of the forensic medical examination on the probabilistic cause of the death of the victim, which was made by the Supreme Court, applying the standard of proof beyond reasonable doubt, the authors point to the obligatory use of probabilistic expert conclusions by courts to justify its acquittals.

The article draws conclusions about the current state and limits of legal regulation of the assessment of an expert's conclusion in criminal proceedings, the rules of which, according to the authors, do not need to be fixed in a separate article of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: expert's conclusion, an expert, verification of expert conclusion; assessment the expert's conclusion; forensic examination, criminal proceedings.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.12>
УДК 343.98

Олександр Іванович Жеребко
кандидат юридичних наук,
завідувач відділу нормативно-методичної діяльності та стандартизації лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва

ORCID 0000-0002-9740-4145
E-mail: oleksandr.zherebko@kndise.gov.ua

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті розкриті особливості організаційних засад судово-експертної діяльності в органах внутрішніх справ України, закономірності, пов'язані із